

Գ Ր Ա խ Օ Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՍՊԵՆՍԵՐ, ՀԵՐԲԵՐՏ.—ԵՒՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ մոաւոր, բարոյական և
 ֆիզիկական: Թարգմանեց Մկրտիչ Ղազարեանց: Հրատ. Թիֆլիսի
 Հրատ. Ընկ. № 52: Թիֆլիս տպ. Ռոտինեանցի, 1892 թ.: Ութա-
 ծալ, 442 էջ, տառ № 12. գինն 1 ռուբլի:

Այս հատորը մանկավարժութեան
 ձեռնարկ է, ինչպէս վերնագիրը կա-
 րող է շատերին կարծել տալ: Սա մի
 հաւաքածու է ալն չորս լոգածնների,
 որ իրարից բաւականի հեռու ժամա-
 նակամիջոցներում հրատարակել է
 հեղինակը անգլիական ալ և ալ ամ-
 սագրերում: Առաջին լոգածը, որ
 կազմում է ներկայ հատորի առաջին
 գլուխը, լոյս տեսաւ 1859 թական-
 նին լատինի Westminster Review
 ամսագրի լուսնի համարում. գրքի
 երկրորդ գլուխը տպւած էր դեռ ա-
 լիւ էլ առաջ՝ մայիսին 1854 թ.
 North British Review-ի իսկ եր-
 կուվերջինները Quarterly Review
 ամսագրում ապրիլին 1858 և ապրի-
 ւին 1859 թ.: Այդպէս ցիր ու ցան
 արած լոգածները հեղինակը հաւա-
 քեց միալն 1861 թականին, որ և
 առանձին հատորով լոյս ընծայեց:

Չը նաւած ալդ հանդամանքին,
 ալդ լոգածները բովանդակում են

ալպէս ասած դաստիարակութեան
 ֆիլոսոֆալութեան մի էսքիւս. առաջ-
 նորդող միտքը ալդ ամբողջ հատո-
 րում ալնքան մի է, գաղափարների
 ընթացքը ալնքան լաջորդական է,
 որ բաւական է եղել ցրած կտոր-
 ները ի մի հաւաքել որ կարդացելու
 և ուսումնասիրելու իսկապէս ար-
 ժանի մի գիրք կազմել:

Սպենսերը, սակայն, չի սպառում
 ամբողջ առարկան. դաստիարակու-
 թեան մասին մի լիակատար գիրք
 ալս հատորից շատ աւելի մեծ կըլինէր.
 ալս ինքնըստինքեան փոքրիկ հա-
 տորում պէտք է կարծէր թէ հեղինա-
 կը հաղիւ կը կարողանար միալն շօշա-
 փել խնդիրը. բալց գրքի ընթերցումը
 ալնքան զօրեղ հետք է թողնում ողու
 մէջ, որ ընթերցողը շատով նկատում
 է որ խնդրի ուսումնասիրութեան
 մէջ արդէն շատ խորն է մտել:

Նշանաւորը սա է որ իսկական
 մտածողին չատուկ մի ոյժով Սպեն-

սերը գիտէ ուրիշի մտքերը արթնացնել, Նորա այս գիրքը մէկն է միտքը լուզող այն ուսումնասիրութիւններից, որոնք, առանց ծանրաբեռնելու ուղեղը և կամ քնացնելու հասարակ ճշմարտութիւնների անդորրութեան մէջ, ընդհակառակը գրդում են, անհանգստացնում և ստիպում որ ուղեղը գործի ու որոնի։ Անկասկած է որ զաւակների հալը կամ դատտիարակը այս գիրքը կար դալուց լետող կը դառնալ աւելի ընդունակ մտածելու, աւելի տրամադիր մտածելու ու խոյալու, աւելի գիտակ իւր կոչման մեծութեանը, բալց, անկասկած է և ալն որ գրքի հէնց ալք նոյն արժանաւորութիւնների պատճառով Նորա ընթերցող դատտիարակը կամ զաւակների ծնողը աւելի անկտաւ է դառնում, թերեւ և դառնում է աւելի քիչ գոհ իրանից։

Ապենսերը գրադեցնում է դատտիարակութեան վերաբերեալ բազմակողմանի խնդիրներով և անում է շատ գիտողութիւններ։ Ընթերցողներից շատերը արած կը լինեն նոյն գիտողութիւնները երեխաների վերալ առանց նոյա բացատրել կարողանալու։ Բալց շատ անգամ Ապենսերի մի լոսքը բաւական է լինում նոյա բացատրելու, ալն ատտիճան հեղինակը գիտէ արմատից բռնել, ամեն մի երեխայի նշանակութիւնը ընդհանրութեան տեսակէտից որոշել և ալն ատտիճան ռէալական է հեղինակի լեզուն որ շատ անգամ մի ընորոշ խօսք ամբողջ նախադասութիւնների տեղն է բռնում։ Ապենսերի ոճը շատ անգամ սուր

է, երբեմն անգամ պարադօքսական, իւմորով համեմած։ Դատտիարակները, որոնց համար չէ հեղել գրած ալք գիրքը սկզբնապէս, կը հասկանան հեղինակի միտքը և աւելի էլ կը սիրեն որ իրանց գիմաց կը տեսնեն ոչ թէ մի ուսուցիչ, ալ մի հասուն մարդ, որից կը սովորեն գործադրել իրանց քննադատական ոգին, թէ և հակած կը լինեն աքսիոմների տեղ ընդունել շատ բան, ինչ ֆիլոսոֆիայի մտքում անպալման պնդումն է ալ միայն մտածել տալու գիտողութիւն։

Այս բոլորից լետող դարմանալու չէ, որ դպրոցական գրադարանների համար կազմած գրացուցակում Ֆրանսիայի հանրական կրթութեան մինիստրութեան մէջ կազմած լանձնաժողովը տասնեակից աւելի տարի առաջ գրել է նաև այս գիրքը, պապի սի կարծիք լատենելով «qu'aucun ouvrage ne mériterait mieux que celui-ci d'être signalé à l'attention des instituteurs» (ոչ մի գիրք տրանից աւելի չէ արժանի ուսուցիչների ուշադրութեանը ներկայացնելու համար)։ Զարմանալու չէ նաև որ այս գիրքը թարգմանաբար տպւած է արդէն շատ ուրիշ լեզուներով թէ ամբողջապէս և թէ մասնաւոր կրճատումներով ժողովրդական և ամանագին հրատարակութիւնների ձևով։ Այս նոյն իսկ հայերէն լեզուի դեռ ևս տասնեակ տարի առաջ, լուս տեսաւ մի համառօտած թարգմանութիւն պ. ֆիլիպպոս Վարդանեանցի ձեռքով «Վարժարան» ամսագրի մէջ։

Հրատարակչական ընկերութիւնը

անկասկած լաւ ընտրութիւն է արեւ
լոս ընծաւելով Սպենսերի այս գիր-
քը, որ թարգմանել է պ. Մկրտիչ
Ղազարեանցը, Ընտրութիւնը ի հար-
կէ դժար չէր անել մի գրքի նկատ-
մամբ, որը արեւմտեան մեծահռչակ հե-
ղինակի գրչից է ըզխում և որը գնա-
հատել է ամբողջ լուսաւոր աշխարհը,
Բաց արդար է և այս ասելը, որ
այդ գրքի հրատարակութեան մէջ
չկալ նշուլ անդամ խմբագրական
գործունէութեան, որ շատ կարևոր
ենք համարում օտարների արտա-
դրութիւնները մեր հասարակու-
թեանը կարելիին չափ մատչելի
դարձնելու համար, Մենք բաւական
չենք համարում, որ ամենքից վկայ-
ւած մի լաւ գիրք թարգմանւի
առանց ուշադրութիւն դարձնելու թէ
որքան մօտ է թարգմանութիւնը
ընագրին, առանց թէկուզ կարճ
նկատողութեան հեղինակի և թարգ-
մանւած գրքի մասին, առանց ծա-
նօթութիւնների ընթերցողներին
դժար հասկանալի տեղերի նկատ-
մամբ և ալլն և ալլն:

Մեր առաջին նկատողութիւնը
վերաբերում է լեզւի ոչ բաւականա-
չափ ճշգրտութեան:

Որքան էլ ցանկալի է և գովելի
ձգտումը պարզ ոճով գրել, բայց այդ
չը պէտք է կատարել ի հաշիւ մտքի
ճշգրտութեան: Ներկայ թարգմանու-
թիւնը ցաւակցաբար ներկայացնում
է նմուշներ աղպիսի անճշգրտութիւն-
ների: Միայն իբրև օրինակ, ես ա-
ռաջ կը բերեմ մի տեղ, որ առան-
ձին կարևորութիւն ունի լատկապէս
Սպենսերի մի գրքում: Այսպէս օրի-
նակ, Սպենսերը լատինի է ի միջի ալ-

լոց նաև գիտութիւնների սեպական
կլասիֆիկացիայով: Այդ կլասիֆիկա-
ցիայի մէջ առանձին տեղ են բռ-
նում այն գիտութիւնները, որ նա
միասին անւանում է արտարակու-
կոնկրետ գիտութիւններ (պ. Ղա-
զարեանցը թարգմանել է կիսավե-
րացական-կիսաշօշափելի գիտութիւն-
ներ, որ թէև ճիշդ չէ, բայց չեմ վի-
ճում այդ մասին): Սպենսերը այդ
գիտութիւնների մէջ դնում է միսա-
նիկան, ֆիզիկան և քիմիան, որոնք
բռնում են մէջ տեղը մէկ կողմից
վերացական գիտութիւնների (դոքա
են մաթեմատիկական գիտութիւն-
ները), միւս կողմից կոնկրետ գի-
տութիւնների (դոքա են աստղա-
բաշխութիւնը, երկրաբանութիւնը,
կենսաբանութիւնը և սոցիոլոգիան):
Այդ կիսավերացական-կիսաշօշափելի
գիտութիւններն էլ Սպենսերը բա-
ժանում է երկու սերիայի՝ (մե խա-
ն ի կալ ան գիտութիւնների և մո-
լեկուլալին գիտութիւնների,
վերջիններիս մէջ դնելով ֆիզիկան
և քիմիան: Դէհ, այդ իմանալուց չե-
տով կարգաւորվ էջ 49, ընթերցողը
կը շփոթի լեզւի անճշգրտութիւնից:

«Կիսավերացական, կիսաշօշա-
փելի (մենք ստորակէտ չէինք
դնիլ այդ երկու բառերի մէջ, ալլ
ընդհակառակը գծիկով կը կապէինք
նոցա, իբրև մէկը միւսին լրացնող
խօսքեր, ապա՛յն՝ կիսավերացական-
կիսաշօշափելի) գիտութիւնների
հիմնական ոլժերով (պէտք է լի-
նի՝ մե խաւն ի կալ ան ոլժերով,
քանի որ դորանից առաջ խօսուով
էր միսանիկալի մասին և քանի որ
միսանիկական ոլժերը աւելի հիմ-

նակա՞ն չեն քան օրինակ քիմիական ուժերը) զբաղւող ճիւղերից անցնելով ալն ճիւղին, որտեղ քննուում են մասնակա՞ն ուժերը (այդպիսի տերմին մեր լեզուում դեռ եւս հաստատուած է չալտնի չը լինելով, պէտք էր գոնէ փակագծում դնել մ ու լ ե կ ու լ ա չ ի ն խօսքը) մենք մտնում ենք գ ի տ ու թ հ ա ն երկրորդ ընդարձակ բաժինը (ոչ թէ գիտութեան, այլ գ ի տ ու թ իւ շ ն ն եր ի կը գրէր Սպենսերը, քանի որ կիսավերացական-կիսաջօշափելի գիտութիւնը մէկը չէ, այլ ինչպէս վերը տեսանք, այդպիսի գիտութիւններ շատերն են լինում Սպենսերի կլասիֆիկացիայի մէջ. բաց ալ տեղում Սպենսերը խօսում է ոչ թէ գիտութիւնների, այլ գ ո Ր ծ ա գ Ր ու թ իւ շ ն ն եր ի—applications—ն որ ե ը ն դ ա Ր ձ ա կ շ ա Ր ք ի մասին, Գիտութեան (կրկին ոչ թէ գիտութեան, այլ գ ի տ ու թ իւ շ ն ն եր ի) ալս երկու խմբերի շնորհիւ» և այլն:

Մեր երկրորդ նկատողութիւնը վերաբերում է ծանօթութիւնների պակասութեան, Սպենսերի ալս զրքում կան բազմաթիւ լատով անուններ, նաեւ հեղինակների անուններ, որոնց գրւածների հետ կապ ունեն Սպենսերի ասածները, Այդ անուններից շատերը հաշ Նոյն իսկ ինտելիգենտ ընթերցողների համար հէնց աչնպէս էլ կը մնան դատարկ անուններ, որովհետեւ հրատարակիչները կամ թարգմանիչը նեղութիւն չեն քաշել ծանօթութիւնների միջոցով գէթ կարճ կերպով նօցա հետ ծանօթացնել մեր ընթերցողներին, որ աչնքան նպատակալարմար կը լինէր մի ժողովրդ-

դական հրատարակութեան համար Ուլքեր են, մեր ընթերցողների մեծամասնութեան համար Հիւլզօ-Միլլեր, Լիւլյա (և ոչ Լիւիա), Ֆարադէյ Մարտէլ, Ուալդ, պրոֆ. դը Մորգան, Կոնաբ, Ֆելենրերգ, Հորացիոս Մանն, Պիլանա, Ժան Պոլ Ռիխտեր, Շելլի, Լոկկէ, Կինգսլէյ, Կոմբ, Ֆորբա, Քետլէ և ուրիշներ, Գոցանից ամեն մէկի մասին մի փոքրիկ ծանօթութիւն դնելը թէ դժւար չէ և թէ ամենքին օգտակար կը լինէր. Գորա համար կարելի էր օգտուել հէնց օրինակ՝ Ֆրանսերէն ժողովրդական հրատարակութիւնից:

Երրորդ նկատողութիւն, Յատուկ անուններից շատերը սխալ ձևով են գրւած. Դատեցէք. Գոսպորտը դառել է Հոսպորտ (էջ 47), Հեոքսի դառել է Գեկսի, Աւելոնը՝ Էւելրոն (161) Կրիւլէ՝ Կրաուլէ (էջ 165), Տորլերը՝ Տարլեր, Բուսը՝ Բուսու (Նոյն տեղ), Նիդերեր՝—Նիդերիզ (նոյն էջ 165), Կինգսլէյ՝ Կինգսլէյ (342), Քետլէ՝—Լիտլէ (էջ 384), Եւ ալ ոչ թէ մի մի տեղ, այլ ամեն տեղ ուր նոյն ալ անունները կրկնուում են:

Չորրորդ կարգի նկատողութիւնը վերաբերում է թիւրիմացութիւնից առաջացած սխալներին և կամ բաց թողած խօսքերին, Մենք աւելորդ ենք համարում մի առ մի թւել բոլորը. բաց մի քանի օրինակներ առաջ կը բերենք մեր ասածի միտքը պարզելու համար. էջ 142 մենք կարդում ենք հալերէն թարգմանութեան մէջ՝ «Անգլիական տարրական ուսումնարաններից մէկի համարատութեան մէջ...», մինչդեռ Սպենսերը խօսում է Լոնդոնի արւարձան-

ներից մինում գտնուող Battersea կոչւած ուսումնարանի մասին, որը ոչ թէ տարրական դպրոց է, այլ տարրական ուսումնարանների համար ուսուցիչներ պատրաստող մի դպրոց է:

Մի այլ օրինակ, ուր շատերը միայն ռժի խնդիր կը տեսնէին, բայց ուր մենք մի միջանկեալ նախադասութեան պակասութեան շնորհիւ հալերէն թարգմանութեան մէջ՝ Սպենսերի միտքը մասամբ զոհած ենք տեսնում: Յալտնի է որ մարդկութիւնը երկար դարեր շարունակ, մինչ Դարւի ժամանակը, ընդունում էր Արիստոտելի հետ և կամ սորան հետեւելով թէ իբր ընութիւնը գիտակցաբար այս ու այն կարգ ու կանոնն է սահմանել. ալսպիսով ընութեան ամեն բանի մէջ տեսնում էին նախախնամութեան մատը: Հին մետաֆիզիկան ալզպէս էր բացատրում և ալզ ոգով էր ուսումնասիրում երևութիւնների վերջնական պատճառները, ալզ վարդապետութիւնը չափնի է գիտութեան մէջ տեւել ու գիտ անունով, որի հետեւողները չէ ի հարկէ դեռ Դարւիներից էլ առաջ իբր էւոլյուցիոնիստ չափնի Սպենսերը: Արդ հալերէն թարգմանութեան մէջ էջ 37 գտնում ենք ալսպիսի մի ֆրազ՝ «Ալսպիսով, թէ և ընութիւնը տեւել է առողջութիւնը պահպանելու միջոց, բայց...» Սպենսերի աշխարհայեցողութեանը ծանօթ մարդուն ալզ ֆրազը շատ խորթ կը թւի հէնց առաջին անգամից և իրօք համեմատելուց մենք գտնում ենք որ Սպենսերը ասում է՝ Ալսպիսով, թէ և խօ-

տեւել տեւել ու գիտելի լեզուով, ընութիւնը մեզ արթուն պահապաններ է տեւ մեր առողջութեան համար...» Ի նկատի ունենալով Սպենսերի դիրքը ֆիլոսոֆական սիստեմների մէջ, ընդգծած միջանկեալ նախադասութիւնը չը պէտք էր դէն գցել:

Նւ կամ ինչու թարգմանութիւնից դէն գցել ալսպիսի խօսքեր, որոնք, ճիշդ է, անհրաժեշտ չեն միտքը հասկանալու համար, բայց մենք դրական արժէք ունեն, ու նոցա փոխարինել չոր ու ցամաք դատողական խօսքերով: Մի օրինակ, Չարլս Դիկինսի հոշակաւոր ռումանը Օլիւէր Տփստ ծանօթ է ամենքին, Ալս սիրտ լուզող պատմութեան հերոս փոքրիկ Օլիւերը իւր ընկերների հետ միասին գիշերօթիկ է մի գործարանում, ուր բոլորովին անբաւարար անունդ է տրուում: Քաղցից դրուած ալզ փոքրիկ անբաղդները վճռում են պահանջել որ իրանց կերակրի բաժինները աւելացնեն, և ալզ պահանջը անելու համար փոքրիկները իրար մէջ վիճակ են գցում ու վիճակը ընկնում է Օլիւերին, Oliver asking for more, ալսինքն «Օլիւերը նորից ուտել է պահանջում» անգլիերէնում մի սովորական դարձած է դառել: Այժմ, Սպենսերը, էջ 353 հալերէն թարգմանութեան, խօսելով երեխաների ճաշակի նշանակութեան մասին և պնդելով որ առանց ալ և ալութեան չը պէտք է մերժել երեխաներին, ասում է՝ Նրբ «Օլիւերը նորից ուտել է պահանջում», ինչ պատճառ կը բերի մալրը կամ դաստիարակութիւն Ոչ պատասխանելու համար:

Մինչդեռ հաւերէն թարգմանութեան մէջ ցամաք կերպով առած է՝ «Երեսան մի բան կերել է և դարձեալ ուղղում է։ Մարը կամ դատարարականին պատասխանում են՝ Հարկաւոր չէ»։—Համաձայն եմ որ արտեղ միտքը չի զոհւած, բայց ինչ հարկ կար զոհել գրական արժէք ունեցող մի դարձած, որը մեծ տպաւորութիւն է գործում ընթերցողի վերայ, որին կարելի էր զծի տակ ծանոթացնել ալդ դարձածի նշանակութիւնը։

Մի քանի մանր նկատողութիւններ եւս ինչու ամեն տեղ գրքում մատնամտական տպւած է մաքնամատիկա։ Ռսերէնում թ տառի պակասութեան պատճառով մենք ինչու տուժնք։ Եւ 45 խօսւում է ինչ որ Բրիտանական կամրջի մասին. մինչդեռ 1850 թ-ին Ստեֆենսոնի շինած հռչակաւոր կամուրջը, որ միացնում է Լնդլիդի կղզին Ուէլսի երկրի ափին, հետ, կոչւում է Բրիտանիա կամուրջ (Britannia bridge). ածականով գործածական չէ, եւ 52 խօսւում է նաև «քարացած նիւթերից» օգուտ ստանալու մասին. այն, կոպրոլիթները (coprolithes) քարացած նիւթեր են, բայց աւելորդ չէր լինել ասել որ նոքա քարացած աղբեր են, որոնք արժէք ունեն իրանց մէջ պարունակած կրակն ֆոսֆատի պատճառով. ամեն քարացած նիւթ ուրեմն դեռ կոպրոլիթ չէ։ Եւ 59 խօսւում է «ոլթերի լարաբերութեան և հաւասարակշռութեան օրէնքի» մասին. դա պէտք է լինի թարգմանութիւնը «ոլթերի կորրեկցիայի և էքվիւլիբրի օրէնք» խօսքի. բայց

էքվիւլիբրի կարծում ենք որ հաւասարակշռութիւն թարգմանել չի կարելի. էքվիւլիբր մէկը միւսին համապատասխանող և ոչ թէ հաւասարակշռող ուժն է, եթէ հաւասարակշռութիւն равновѣсiе բառի մտքով հասկանալու լինենք։ Օրինակ, ինչպէս կարելի է տաքութեան շոգու) և կամ միլիանիկական աշխատանքի տեղ դինամիկական-էլեքտրական մեքենայ բանեցնել։ Այդ կարելի է միայն եթէ վիշած ուժերի տեղ նոցա ուժի ն համապատասխան մի ալ ուժ էլեքտրականութիւն բանեցնենք։ Այդ դէպքում էլեքտրականութիւնը կը լինի էքվիւլիբրում, ալսինքն տեղը բռնողը մի ալ ուժի կարծում ենք զոնէ որ հաւասարակշռութիւն խօսքը բառիս գործածական մտքով էքվիւլիբրում խօսքի իմաստը չի լատնում և որ լատնալն դէպս մեր լեզւում դեռ չը հատառւած տերմիններ գործածելիս պէտք է եւրոպական տերմինները փակագծում դնել։

Մի ալ տեղ էջ 437 խօսւում է բնագրական հակումներ հաւասարակշռութեան մասին, մինչդեռ ալդտեղ հաւասարակշռութեան մասին խօսք չի կարող լինել, ալ պէտք է լինէր՝ բնագրական հակումների ուղղութիւն։

Եւ 141 դուրս է գցած Սպենսերի կրկնած մի բնորոշ դարձած, Սպենսերը բառերից վախեցողը չէ և նա չի քաշւում խիստ խօսքերից. ալդ պատճառով մի երկու տեղ նա իւր գրքում կրկնում է ամերիկական ֆիլոսոֆալ Լամիրսոնի լատնի խօսքը մարդու մասին, ասելով թէ կեան-

քում լաջողութիւն գտնելու առաջին պալմանն է մարդու համար՝ լինել ինչպէս ասել են մի լաւ կենդանիւն ինչ մի անպիտի վիրաւորի բան կալ աղտեղ, որ հարկ է համարել հեղի-նակի ոճը ցամաքացնել և թարգմանակի սկսում են համոզել որ կեանքի մէջ լաջողութիւն ունենալու համար անհրաժեշտ է առողջութիւն, Չէ թէ Սպենսերը ոճի ոլմով ուզեցել է մի արդէն չալունի ճշմարտութիւն զօրեղ կերպով արտայայտել մտքերի վերապաղդելու համար:

Ե՛ջ 350 անկողի չէր լինիլ ծանօթութեան մէջ զնեւ թէ կոմբի առողջապահութեան մասին գիրքը հաւերէն կալ թարգմանած:

Ե՛ջ 441 Սպենսերը գործ է ածում Ֆիզիկական բարոյական ու թիւն զեռ ոչոքից գործ չածած խօսքը, ասելով՝ Քիչ մարդիկ կան հասկացող որ աշխարհքում կալ մի բան որ կարելի էր անւանել Ֆիզիկական բարոյական ու թիւն: Մինչդեռ թարգմանութեան մէջ կտրուկ ասած է՝ «Ըստ երևութին շատ քչերը գիտեն որ կալ Ֆիզիկական բարոյական ու թիւն»:

Որովհետեւ առհասարակ թարգմանութիւնը բաւականի ազատ կերպով է կատարած, հետևապէս բնագրից

չեղումներ շատ կան, որոնց մի առ մի ամենը թիւլը անհնարին կը լինէր: Այդ նրանից է որ, ինչպէս երևում է, այս թարգմանութիւնը ուսմանը թարգմանութիւնիցն է կատարած. և, ի հարկէ, հակական դարձած սովորութեան համաձայն՝ անկողի է համարել ազդարարել այդ մասին: Մենք առհասարակ խորհուրդ ենք տալիս զգուշանալ ուսա թարգմանութիւններից օգտւելուց և ալսպիտի ղէպքերում զիմեւ գերմաներէնի կամ ֆրանսերէնի օգնութեան, և օգտւում ենք ղէպքից չորհորելու աշն երկտասարդներին, որոնք որպէս թարգմանիչներ որ և է ապագայ են խոստանում, որ ոչոք ձգտեն եւրոպական լեզուներից գոնէ ֆրանսերէնը և գերմաներէնը լաւ սովորել: Եւ այ. Մկրտիչ Ղազարեանը, ինչպէս մեզ թւում է, դատելով թէ աշն թարգմանութիւնից, որ նա արել էր Գոգոլից («Մորճ» 1892 թ 5) և թէ դատելով նոյն իսկ այս նոր թարգմանութիւնից Սպենսերի գրքի, իբր թարգմանիչ ապագայ խոստացողներիցն է, չնայած բազմաթիւ նկատողութիւնների որ մենք առաջ բերեցինք ալստեղ և կամկարող էինք անել, պէտք է միայն աւելի խիստ դիտելիքինալի վարժութիւն թարգմանելու համար և եւրոպական լեզուների գիտութիւն:

Ա. Ա.